

Нуракова Ж.Ш., Мукамбетова А.С.

МЕДИК-СТУДЕНТТЕРДИН ЖАЗМА КЕПТИК КӨНДҮМДӨРҮН
КАЛЫПТАНДЫРУУ ҮЧҮН КЕСИПТИК ТЕКСТТЕРДИ ОКУУ
МАТЕРИАЛДАРЫ КАТАРЫ КОЛДОНУУ КРИТЕРИЙЛЕРИ

Нуракова Ж.Ш., Мукамбетова А.С.

КРИТЕРИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ
ТЕКСТОВ В КАЧЕСТВЕ УЧЕБНЫХ МАТЕРИАЛОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ
НАВЫКОВ ПИСЬМЕННОГО ОБЩЕНИЯ СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ

Nurakova Zh., Mukambetova A.

CRITERIA FOR THE USE OF PROFESSIONAL TEXTS AS
EDUCATIONAL MATERIALS FOR THE DEVELOPMENT OF WRITTEN
COMMUNICATION SKILLS OF MEDICAL STUDENTS

УДК: 37.02;811.111

Медик-студенттердин англис тилиндеги жазма кептик көндүмдөрүн калыптандырууда негизги басым окуу процессинде дайыма колдонуучу үлгү тексттер менен иштөө маанилүү орунду ээлейт. Андай окуу материалдары ийгиликтүү натыйжаларды бериш үчүн англис тили сабагында окутулуучу окуу материалдарын тыкыр анализдеп, алардын ар биринен алынуучу результатты кадимки турмушта керектелүүчү жазма кептик ишмердүүлүк менен байланыштыруу, өзгөчө социалдык чөйрөдө жазма кептик мамилелердин туура жана сапаттуу жүзөгө ашуусу аркылуу өлчөнө турган критерийлерди аныктоо маселесин талап кылса, аны тандоо принциптери бул макалада кепке алынат. Ал реалдуу натыйжага жетүүнүн азыркы абалында каралып, ага кандай мамиле кылса, англис тилиндеги жазма кептик көндүмдөрдү болочок медиктерге калыптандырууга маанилүү боло турган шарттар менен бирге каралат.

Негизги сөздөр: жогорку медициналык билим берүү, англис тили, окуу материалы, критерийлер, окутуунун абалы, окутуу процесси, жазма кептик тексттер, окутуунун көйгөйлөрү, жаңыча мамиле, компетенция, жаңы талаптар.

При формировании письменных и устных навыков студентов-медиков на английском языке основной упор делается на работу с образцами текстов, которые регулярно используются в процессе обучения. Чтобы такие учебные материалы дали успешные результаты, необходимо тщательно проанализировать учебные материалы, преподаваемые на уроках английского языка, и определить критерии, которые можно измерить, связав результаты, полученные от каждого из них, с письменной и устной деятельностью. используется в повседневной жизни, особенно в социальной среде, посредством правильного и качественного осуществления письменных и устных отношений. Принципы его выбора рассматриваются в данной статье. Он рассматривается на нынешнем уровне фактических достижений и подходах к нему, а также на условиях, которые будут иметь важное значение для формирования письменных и устных навыков будущих медиков.

Ключевые слова: высшее медицинское образование, английский язык, учебные материалы, критерии, состояние обучения, учебный процесс, письменные речевые тексты, проблемы обучения, новый подход, компетенции, новые требования.

When developing the written and oral skills of medical students in English, the main emphasis is on working with sample texts that are regularly used in the learning process. For such instructional materials to produce successful results, it is necessary to carefully analyze the instructional materials taught in English classes and identify criteria that can be measured by relating the results obtained from each of them to writing and speaking activities. used in everyday life, especially in a social environment, through the correct and high-quality implementation of written and oral relations. The principles of its selection are discussed in this article. It is considered on the current level of actual achievements and approaches to it, as well as on conditions that will be important for the development of the written and oral skills of future physicians.

Key words: higher medical education, English, teaching materials, criteria, learning status, learning process, written speech texts, learning problems, new approach, competencies, new requirements.

Англис тилин окутууда дайыма колдонулуп келген салттуу тексттер бар, алар бардык учурда үй-рөнүүчүлөрдүн угуп түшүнүп жазуу (изложение), окуяны темага жараша сүрөттөп, баяндап, чыгармачылык менен көркөмдөп берүү (сочинение) сыяктуу жазма кептик көндүмдөрүн калыптандырууга өз салымын кошуп турган. Бирок кийинки мезгилдерде англис тили кайсы жерде

колдонулаарына карай андай тексттер мазмундук да, формалык да жактан жаңыланып, айрыкча анын практикалык иштерде пайдалануу мүмкүнчүлүктөрүнө артыкчылык берилип, анын негизинде андай тексттер жогорку кесиптик билим берүүнүн спецификалык өзгөчөлүгүнө ылайык профилдеше баштаган. Өз кезегинде англис тилин окутууга карата жасалган мындай мамиле тил үйрөтүүчү жогорку окуу жайларды өзүнчө бөлүп, ал эми калган окуу жайларга англис тилин окутууну жалпы бир концепцияга [1, 116, 148-бб.] бириктирген («неязыковый» деп – Ж.Н.) окуу пландары менен жумуш аткарууга жеткирген. Бул өтө чоң натыйжаны берип жибербесе да, англис тилин үйрөтүүдө анын практикалык мазмунуна басым койгонун туюндурат. Өз элин көптөгөн мамлекеттерден окчун кармаган советтик билим берүү саясатында англис тилин үйрөтүүгө жасаган мындай окуу программасы жарандардын пикир алышууну өздөштүрүүсүнө өтө ыңгайлуу шарттарды түзүп берүүгө жетишкен да, оозеки сүйлөшүү мүмкүнчүлүгү чектелген абалдан чыгуу жагын ойлонуштурууда маалымат алмашуунун жазма кептик ыкмаларынын бардык түрлөрүн пайдаланууга түрдүү окуу-методикалык иштелмелерди түзүүгө багыт алышкан.

Жалпы жогорку кесиптик билим берүүдөн алганда англис тилин үйрөнүү ал учурда коомдук-социалдык чөйрөдө анча маанилүү болбогону менен бул боюнча адистешкен жаштардын билими талап кылынган деңгээлде болушуна баары бир мамлекет тарабынан кам көрүлгөн. Ошондуктан англис тилинин грамматикасын англичандардай эле үйрөтүүгө басым жасалып, ал эми аны мисалдардын негизинде көрсөтүү шартында жазуу тексттерди андаштыруу, анда ойду берүү мүмкүнчүлүгүн жөнөкөй жазма кептик тексттер аркылуу түшүндүрүү, кайда кантип колдонууга боло турганын мисалдардын негизинде туюндуруу жолдору методист окумуштуулар тарабынан өзгөчө маани берилүү менен каралган. Мында англис тили боюнча жогорку адистештирүүчү билим алып жаткан жаштар менен бөлөк кесиптин ээлеринин ортосунда окуу материалдарын өздөштүрүүгө карата жасалган ык-усулдарда да кескин айырмачылыктар сакталып, андай учурда англис тилин кесип катары окугандар үчүн жазма кептик тексттер менен иштөө жумуштары түрдүү жанрларга бөлүштүрүлүп, колдонуу шарттары тереңдетилген мүмкүнчүлүктө берилген болсо, башка жогорку кесиптегилер ошол жазма кептик тексттердин үлгүлөрүн жөнөкөйлөштүргөн формада окутуу негизги критерий катары кабыл алынган.

Жогорку кесиптик билим берүүдө чет тилдерин окутууда мындай концепциянын окуу материалын тандоодо критерий катары кириши жогорку кесиптик билим берүү процессинде англис үйрөтүү жолдорунун бир баскычка жогорулаганын туюндурат, б. а. окуу китебине кирген үлгү тексттер билим алуучунун кесипти өздөштүрүүгө карата коюлган коомдук-социалдык керектөөсүн канааттандыруу боюнча түзүлгөн бир катар муктаждыктарды туура чечүү жолдорун издөөгө педагогикалык чөйрөнү шыктандырып, адистигине тиешелүү жазма кептик көндүмдөрдүн окуу процессинде калыптануусуна өбөлгө түзө баштаган. Себеби келечекте иштеп кетүүсүнө кам көргөн илимий-методикалык иштер студенттердин бул багытта алган билимдерин аймактык же жергиликтүү улуттук өзгөчөлүктөргө ылайык колдонуу шарттарын практикада текшерип көрүү эксперименттеринде такталып тургандыктан, улам кийинки методикалык жумуштарда аны адистикке ыңгайлаштыруу аркылуу англис тилинде жазма кептик көндүмдөрдү окутуу жеңил болооруна ишенимдерди пайда кылган.

XX кылымдын соңку жыйырма жылдыгында бардык тармактар боюнча англис тилин билүү кызыкчылыгы жогорулап, ал чет тилин үйрөнүүнүн өнүккөн өлкөлөрдө бирдиктүү системасын түзгөн аракеттери өзүнүн таасирин идеологиялык жактан жогото баштаган советтик билим берүүгө тийгизип, кептик-коммуникативдик кызматташууга керек сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн жазма кепте окутуу иштерине да илимий-теориялык база боло алган. Мында буга чейин окуу процессинде белгилүү болгон дилбаяндын түрлөрүнө толуктоо катары «эссе» деген жаңы жанр пайдаланылып, ал жазма кепте ой жүгүртүүнүн эркин формасын сунуштоо аркылуу окуу материалдарын инсандык кызыкчылыкка багыттап, жогорку билим берүүдө студенттин өз адистиги боюнча ээлик кылышы мүмкүн делген лексикалык каражаттар менен кесиптик терминдерди колдоно алуусун камсыздоочу тексттерди колдонууга жол ачкан. Негизги басым англис тилинин грамматикасын үйрөнүүгө жасалганы менен эссе жазуунун методдорунун окуу процессинде пайдаланылышы жөнөкөй жазма кептик тексттерди жазууда студенттердин реалдуу турмуштук чындыкты жеке кабылдоосунан өткөрүүгө, аз-аз болсо да окуу китебиндеги таяныч тексттерди колдонуп жеке турмушундагы айрым окуяларды баяндап берүүгө, жашоо-турмуштук жергиликтүү өзгөчөлүгүн туюндурууда жазма кептик тексттерге чыгармачылык кылууга ыңгайлуу шарттарды түзсө, ал Кыргызстанда кыргыз тилине айкалыштырылып үйрөтүлүшү керектиги социалдык керектөөнүн негизги критерийи катары көрүнүүдө.

Бул XX кылымдын 90-жылдарына туура келет. Демократиялык ой жүгүртүүнү жарандык коомдун ичкериден кабылдоосу советтик түзүлүштүн кыйрашына алып келип, андан бир нече «жаңы

мамлекеттерди» пайда кылган болсо, алардын ар биринин өнүккөн Батыш өлкөлөрү менен өз алдынча дипломатиялык кызматташуу жүргүзүүгө болгон кызыкчылыктарын ойготту. Мындай кызыкчылык демократияга багыт алган жаш республикалар үчүн кандай маанилүү болсо, жеке байланышууга кызыккан өлкөнүн жарандарына ошончолук жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачты. Анткени баары рыноктук мамилелерге карата аныкталган соң мамлекеттик дипломатиялык кызматташууларга караганда пендечилик байланыштар кескин жогорулап, ал өлкөнүн билим берүү саясатына жаңы түшүнүктөрдү киргизүүгө жетишти. Ал республикадан тышкары турган орто жана жогорку окуу жайларда кесиптик билим алууга кызыктар жаштардын, ошондой эле өнүккөн чет өлкөлөрдүн биринде жумуш аткаруу менен өзүн, үй-бүлөсүн багууга дилгир жарандык коомдун пайда болушу менен бул багытта бир катар проблемаларды түзүп, улут аралык интеграцияны [2, 41, 97-бб.] мобилдештирип, жергиликтүү элдин коомдук-социалдык кызыкчылыгын эске алуу зарылдыгын көрсөттү. Социалдык чөйрөдө түзүлгөн мындай кырдаалдар англис тилин үйрөтүүгө өзүнчө критерий катары орун алып, анын мазмунунда медик-студенттин кесипкөйлүгүн аныктоочу улуттук кесиптик билим берүүнүн мазмунун рыноктук мамилелерге ыңгайлаштырууга алып келди. Ал окуу материалынын мазмунун кесиптик кызыкчылыкка карата өзгөртүп тим болбостон, мурда окуу процессинде колдонулган окутуу системасын бардык тарабынан жаңылоого өтүп, өзгөчө кесиптик билим берүүнү өнүккөн өлкөлөрдө колдонулуп жаткан эки баскычтуу (бакалавриат жана магистратура) системага ыңгайлаштырууда жазма кептик тексттерди колдонуу табиятын өзгөртүүгө, аны менен билимдин сапатын жана наркын кредиттик технология аркылуу өлчөөгө керектүү болгон мыйзамдуулукту окуу процессинде критерий катары кабыл алды.

Дүйнө элдеринин билимге койгон талаптары ар түрдүү болгону менен окутуудан алына турган натыйжа бир түшүнүккө негизделип, эл аралык рыноктук мамилелерде конкуренцияларга туруштук берүүгө жөндөмдүү адистерди окутуп тарбиялоого милдеттенсе, ал кесиптик билим берүүдө окутула турган сабактардын мазмунун кадимки турмуштук кызыкчылыктарга байланыштыруу керектигин ачыктады. Бул башка дисциплиналардай эле англис тилине да тиешелүү болуп чыкты. Тактап айтканда, жарандарды тигил же бул кесип боюнча адистештирүү үчүн инсандын өз профилинде мобилдүү болушун, кайсы тармакта эмгектенбесин жеке пикирин туюндурууга ээлик кылышын, кепке түшүнгөн, толеранттуу, керектүү шартта чечкиндүү изденгич кесипкөйлүгүн көрсөтүүгө жөндөмдүү касиеттерин калыптандыруу максатында кептик-коммуникативдик компетенциялар зарыл экендигин [3, 67, 78-бб.] аныктаса, анын бир тарабы англис тили менен байланыштуу экени улам убакыттын өтүшүндө даана көрүндү. Мындай маселе өнүккөн өлкөлөр үчүн да проблема жаратканына байланыштуу жарандардын «чек арасыз иштеп жан багуусуна, өзүнүн ишкердик мүмкүнчүлүгүн көрсөтүүсүнө» кам көрүү максатында Болонья келишимин түзүшүп, кесиптик көндүмдөргө даярдоонун бир тармагы катары көп тил билүү зарылдыгын коюп, ошол келишимге кирген өлкөлөргө мамлекеттик окуу стандарттарын кабыл алууда өтө активдүү пайдаланылган чет тилдеринин бирин (зарыл болсо экини да) сөзсүз окутууга [4, 14, 21-бб.] милдеттендирген. Негизги маселе жогорку билимге ээ жарандардын кесиби боюнча улут аралык кызматташууда жеке жөндөмдүүлүгүн көрсөтө алуусуна эч кандай тоскоолдуктар болбошу үчүн конкреттүү бир кесипке ыңгайлашкан, мазмуну жана түзүлүшү жагынан адистиктин спецификалык өзгөчө белгилерин сактаган, ошол кесип боюнча маалымат алмашууга жөндөмдүү тексттер менен окуу процессин жабдуу жетекчиликке алына баштаган. Мындай көрүнүш мурдагы СССРдин курамына кирген бардык мамлекеттерде орун алып, англис тилин окутуу жумуштарын прикладдык мүнөзгө өткөрүү бардык багыттар боюнча активдешкен. Айрыкча орус тилинин базасында англис тилин окутууну профилдештирүү кескин жогорулап, анын натыйжасында мурда табигый жана гуманитардык багыттар боюнча англис тилин үйрөтүү жумуштары конкреттүү тармактарга ыңгайлашып, кептик көндүмдөрдү калыптандырууга маанилүү кызмат көрсөтүүчү жазма кептин үлгүлөрүн адистик терминдер менен жабдыган маалымат берүүчү кесиптик тексттерди окуу материалы катары колдонуу күчүнө кирген. Андай окутуу жолдорун тез өздөштүргөн адистиктерге эл аралык байланыш, чөлкөм таануу, аскер кызматы, түрдүү техникалык билим берүү, компьютердик жана өндүрүштүк технологиялар менен бирге медицина да бар болуп саналат.

Убакыттын өтүшү менен бардык тармактарга илимий-теориялык табылгаларды колдонуу кызыкчылыгынын жогорулашы, ички жана тышкы конкуренциянын күч алышы аркылуу компьютердик жана өндүрүштүк технологиянын өсүшү кайсы кесиптик багытта болбосун студенттерге адистигине тиешелүү жаңы маалыматтарды алууга, зарыл шартта пикир алмашуу маселесин канааттандырууга керек жазма кептик көндүмдөрдү калыптандыруучу тексттер окуу процессин жабдуу муктаждыгы англис тилин окутуунун мындай көйгөйлөрүн илимий-методикалык жактан издөө проблемасын көтөрсө, аны орус окумуштуулары изилдөөнүн принциптери катары [5] тез эле колго алган. Ал эми Кыргызстанда бул маселе эми-эми гана козголуп жатканын белгилеп коюуга тийишпиз. Эмне үчүн

ушундай болуп жтаканын тактоо максатында Кыргызстандын түрдүү регионунда англис тилин окуткан педагогдорго он суроодон турган анкеталарды түзүп, проблеманын чоо-жайын айкындоо маанисинде аңгемелешүү уюштурганыбызда алар төмөнкүдөй объективдүү жагдайларга токтолушту:

а) Кыргызстанда азыр деле бардык жогорку окуу жайлары кесиптик билим берүүнү дээрлик орус тилинде жүргүзгөндүктөн, жергиликтүү студенттердин кесипке карата инсандык керектөөсүн кыргыз тилинде чечүү, б.а. англис тилин кыргыз тили аркылуу окутуу жумуштарын башкы планга алып чыгып изилдөө жумуштарын жүргүзүү педагогикалык чөйрө тарабынан колдоого ээ болбой келет;

б) Кыргызстан эгемен өлкө катарында жогорку кесиптик билим берүү системасын Мамлекеттик тилде өнүктүрүүгө карай бардык окуу жайларга милдеттендирилген саясаттын жоктугунан өткөн кылымдан салт катары калыптанган адистикке үйрөтүү жумуштарын орус тили аркылуу жасала берип, ал чет тилдерин республикадагы Мамлекеттик тилдин негизинде окутуу жолдорун иштеп чыгууга, илимий-методикалык изилдөөлөрдү жүргүзүүгө, аны жергиликтүү абалга карата үйрөтүүдө окуу-методикалык базаны түзүүгө жагымсыз жагдай жараткан;

в) Тилди окутууда натыйжага жетүү үчүн тил үйрөнүүчүлөргө бардык тарабынын жеткиликтүү, окуу материалдары студенттердин кесиптик багыттагы тилдик, кептик-коммуникативдик ишмердүүлүгүн толук өздөштүрүүгө багыт берүүчү, түрдүү айтымдардай эле жазма кептин үлгүлөрүн адаптациялоочу көнүгүүлөрдөн куралган окуу китеби, аны ийгиликтүү ишке ашырууга мугалимдерге көмөк көрсөтүүчү методикалык колдонмолор талап кылынса, Кыргыз республикасынын көпчүлүк жогорку окуу жайларында кыргыз тилинде окуган топтордун түзүлбөгөндүгү андай илимий-педагогикалык жумуштарды жасоого өбөлгө түзүүчү шарттардын жетишсиз болушунун улам кийинкиге жылдырып жатат;

г) Кыргызстан эгемендүү мамлекет болгону менен орто жана жогорку кесиптик билим берүү боюнча дүйнө элине өлкөнүн өздүк кызыкчылыгын көрсөтө алган философиясын аныктай албагандыгы кайсы профилде болбосун тил үйрөтүүнү Мамлекеттик тилге байланышкан бирдиктүү концепцияга бириктире албай, анын натыйжасында адистик көндүмдөрдү калыптандыруудагы кептик-коммуникативдик кызматташуу баары бир орус тилинин таасиринен чыга албай, англис тилиндеги жөнөкөй жазма кептик көндүмдөрдү кыргызча окуп-билүүгө, активдүү колдонуп изилдөөгө кеңири мүмкүнчүлүк бербей жатат.

Бирок социалдык чөйрөдө жарандык коомдун көп тармактуу аракеттери кайсы кесипте болбосун чет элдик уюм-мекемелер менен өз алдынча кызматташуусун тынымсыз жогорулатып, англис тилинде маалымат алмашуунун адистик-профилдик ык-усулдарын кеңейтүүгө, ал үчүн жазма кептин жөнөкөй түрлөрүнөн тартып, татаал формаларына чейин социалдык кызыкчылыктарга карай өздөштүрүү маселесин окуу процессинен талап кыла баштады. Аны активдештирүү англис тилин окутууда ушул мезгилге чейин жасалбай келаткан англис тилиндеги жөнөкөй жазма кептик базаны кыргыз тилинде үйрөнүү жолдорун издөө менен кептин маңызын эне тилинде түшүнүп, анан аны практикада пайдалана билүүсүнө тиешелүү мотивдештирүү жагын караштырууну инсанга багыттап окутуу концепциясына негиздөө керектигин ачыктады. Ал жазма кептин түрлөрү менен жанрларын кесиптин өздүк белгилерине ыңгайлаштыруу менен ошол кырдаалдагы маалымат берүүчүнүн ички психологиялык абалын, ошол учурдагы эмоциясын, түрдүү сезимдерин, ишеним арткан же ишенбөөчүлүк жараткан маанайын чагылдыра кетүүсүн [6, 132-141-бб.] кептик тексттерге жайгаштыруусуна жетишүү проблемасын чечүү жолдорун издөөгө критерий болуу менен бирге англис тилин үйрөтүүчү сабактарга жазма кептик тексттерди колдонуу жагын милдеттендирүүгө киришти. Эгер мурда англис тилин окутууда жазма кептин үлгүлөрүн үйрөтүү формалдуу мүнөздө өтүп, андан алынчу жыйынтыктарга эч ким маани бербей келген болсо, соңку жылдарда реалдуу турмушка тездик менен аралашкан конкуренция студенттин өзү англис тилин окуу жайдан өздөштүрүүгө активдүү киришип, өзгөчө англисче эл аралык байланышын камсыздоочу жазма кептик тексттер аркылуу өз алдынча индивидуалдуу окуу жумуштарын уюштурууга зарыл окуу-методикалык комплекстин негизинде үйрөнүүсү керектигин педагогикалык чөйрөгө түшүндүрдү. Аны түзүү маселеси ар бир окуу жайдын миссиясында турган проблема экенин, ал биз тарабынан болжолду келтирилген критерийлерге таянуу аркылуу окуу процессинде колдонулушу сөзсүз аткарылууга тийиш проблема болоорун акыркы жылдары окуу жайларда өткөрүлгөн аккредитация толук көрсөттү. Андан көрсөтүлгөн маалыматтар азырынча Кыргызстандагы медициналык жогорку окуу жайларында окутулуп жаткан англис тили сабагы студенттердин жазма кептик көндүмдөрүн канчалык реалдуу чагылдырганы талаш маселе болсо да, ошол отчеттерде көрсөтүлгөн жыйынтыктар окуу материалын кесиптик жана социалдык керектөөгө ыңгайлаштыруу зарылдыгын баары бир англис тили мугалимдерине түшүндүрө алды.

Адабияттар:

1. Аитов В.Ф. Проблемно-проектный подход к формированию иноязычной профессиональной компетентности студентов (на примере неязыковых факультетов педагогических вузов): дис. ... д-ра пед. наук. СПб.: Изд-во Рос. гос. пед. ун-та им. А.И. Герцена, 2007. 364 с.
2. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. М.: Изд-во института проф. обр. Мин. Обр. России, 1995. 336 с.
3. Бурова Л.И. Дидактические основы формирования профессиональных навыков информационно-поискового чтения при подготовке специалистов в высших учебных заведениях: На материале английского языка: дисс. ... к.пед.н. Воронеж: Изд-во Воронежский гос. технич. ун-та, 1998. 230 с. 173
4. Бим И.Л. Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского): учеб. пособ. Обнинск: Титул, 2001. 48 с
5. Бударина А.О. Использование принципа рефлексивности в профессиональной подготовке будущего лингвиста-переводчика // Вестник БФУ им. И. Канта. Калининград: Изд-во БФУ им. И. Канта. 2008. №4. С. 82-85.
6. Бостанжи А.П. Подготовка студентов к преодолению межкультурных конфликтов: дисс. ... к.пед.н. Калининград: Изд-во РГУ им. И.Канта, 2008. 197 с.